

An Analysis on the Recording and Meaning of Some Words in Abu Taher Tarsusi's Printed Works: *Darab-nama* and *Abu Muslimnama*

Mokhtar Komeili*¹

Introduction

One of the prolific narrators of Persian folk tales is Abu Taher Tarsusi, whose works consist of *Darab-nama*, *Abu Muslimnama*, *Ghuran Habashi Epic*, *Mosayyeb-nama*, and *Ghahraman-nama* that are edited and printed. These works, and in general, Persian folk tales can be used extensively. Mahjoub has written about the benefits of Persian folk works indicating that “many lexical and grammatical evidence can be extracted from them and the dark angles of Persian syntax can be clarified” (Mahjoub, 2007, p. 157).

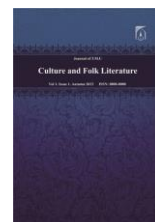
The syntactical and lexical use of these works requires a critical correction and critique. In the present article, two works, *Darab-nama* edited by Safa (Tarsousi, 1995) and *Abu Muslimnama* edited by Esmaili (Tarsousi, 2001), are reviewed. In these two works, slips and errors are observed in the recording of some words. Also, some dialectal and local terms and expressions are not explained. This article tries to show the correct form of these words and clarify local dialect words and expressions.

Received: 13/07/2021
Accepted: 23/10/2021

* Corresponding Author's E-mail:
mokhtar.komaily@gmail.com

¹ Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Vali-e-Asr University, Rafsanjan, Iran

<http://orcid.org/0000000340892739>

Review of literature

In the research related to the correction of classical Persian texts, the critique and review of the edited works have been common for decades, and many examples can be given. For example, Sa'adi Park's critique is edited by Gholam Hossein Yousefi.

Moayyed Shirazi (1993) in the book *Review of Sa'adi's Būstān* has challenged many recordings of Yousefi's editing of *Būstān* and has corrected them based on recording other copies and sometimes with deductive corrections and reference to the text of the *Bustan* itself.

Numerous articles have been written about Tarsusi's work and life. In the article "Designing a Hypothesis in Abu Taher Tarsusi's Life," Jafarpour et al. (2016) raised a hypothesis about the range of years in which Tarsusi lived. Zolfaghari and Bagheri (2018) studied the style of twenty written Persian mythical works, among which *Darab-nama* and *Abu Muslimnama* can be seen.

The edition of these two works has not been reviewed thus far; therefore, the present article has no literature.

Research questions and methods

The current study aims to answer the following question. So far as *Darab-nama* edited by Safa, and *Abu Muslimnama* edited by Esmaili are concerned, which words are not recorded correctly and the meaning of which words has been lost from the glossary of these two works.

The method used for showing the correct form of the erroneously recorded words is often to refer to the recording of the basic versions of the editors, from which they have deviated from the text to the footnotes of the pages. To prove that the recording of the original version was correct, the writer's style and content, and sometimes his clear and explicit expressions in other places are investigated.

In receiving the meanings of the words not described in the glossary of the two works, references were made to the dialectal and local cultures.

Discussion

In editing Persian texts, *Darab-nama* and *Abu Muslimnama* are among the accurate and wise editions. However, recording some words in these two works is not correct. These incorrect recordings sometimes prevent the reader from receiving the meaning and concept of the phrase and sometimes hide the peripheral meanings of the phrases. For example, the recording of “Huda/هدی” instead of “Havi/هوی” (recording of the original version) which is mentioned in *Abu Muslimnama* (Tarsusi, 2001, vol. 4, p. 199) is a satire that the author of the story intended.

In *Abu Muslimnama* edited by Esmaili, the meanings of many words and the combinations of text are given in the four volume dictionary. However, the meaning of some words in these dictionaries has not been recorded, or its proofreader has expressed doubts in the footnotes in their pronunciation and meaning. These words are often dialectal and local, which are still more or less common in some settlements and cities. The appearance of these kinds of words in Persian folk tales suggests that it is natural that these stories were narrated to the public.

The word “خود”, meaning “with/با، مع” is one of these dialectal words the meaning of which the editor inferred to correctly, but has expressed doubts in its pronunciation. This word, meaning “با، مع، همراه”, is still common in the writer’s birthplace, Neyriz Fars, in its vernacular form and is always added to the name after him. In addition, in the dialect of Greater Khorasan, this word is common: “خود: با” (Akbar Shalchi, 1991, p. 143).

Conclusion

The results show that in *Darab-nama* and *Abu Muslimnama*, there are errors in recording some words. However, they are few. In this article, the correct forms of these words were investigated. There are also some dialectal and local words in these works, the meanings of which are not recorded in the glossary of these two works. Their meanings were explained by referring to dialect dictionaries. Applying these corrections and recording of the meanings of dialect words in later editions of these two narratives makes it easier for the reader to read these two works and understand some phrases.

References

- Akbarshalchi, A. H. (1991). *The dialect culture of Greater Khorasan* (in Farsi). Markaz Publishing.
- Jafarpour, M., Kahdouie, M. K., & Najarian, M. R. (2016). Proposing a hypothesis in the life history of Abu Taher Tarsousi. *Quarterly Journal of Popular Culture and Literature*, 4(8), 169 – 194.
- Mahjoub, M.J. (2007). *Persian folk literature (collection of articles on myths and customs of the Iranian people)* (edited by Hassan Zolfaghari). Cheshmeh Publications.
- Moayed Shirazi, J. (1998). *Reviewing Saadi's Būstān* (in Farsi). Ima Publications.
- Tarsusi, A. (1995). *Letter of Darab* (edited by Zabihollah Safa). Elmi va Farhangi Publications.
- Tarsusi, A. (2001). *Abu Muslimnama* (edited by Hossein Esmaili, Moin). Qatreh and the French Iranian Studies Association in Iran Publications.
- Vares Bukhari, M. B. (2019). *The epic of Mosayyeb-nama* (edited by Milad Jafarpour). Mahmoud Afshar Publications.
- Zolfaghari, H., & Bagheri, B. (2018). Prose style in written folk mythical works. *Journal of Persian Literature Prose Research*, 43, 87-112.

دوماهنامه فرهنگ و ادبیات عامه

سال ۹، شماره ۴۱، آذر و دی ۱۴۰۰

مقاله پژوهشی

DOR: 20.1001.1.23454466.1400.9.41.6.8

درنگی بر ضبط و معنی چند واژه در آثار چاپی ابوطاهر طرسوسی

(داراب‌نامه و ابومسلم‌نامه)

مختار کمیلی^{۱*}

(دریافت: ۱۴۰۰/۰۴/۲۲ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۸/۰۱)

چکیده

ابوطاهر طرسوسی از راویان توانمند قصه‌های عامیانه فارسی است که از میان قصه‌های او *داراب‌نامه*، *ابومسلم‌نامه*، *قران حبشی*، *مسیب‌نامه* و *قهرمان‌نامه* تصحیح و چاپ شده است. در مقاله حاضر، پاره‌ای از لغزش‌های دو متن مصحح: *داراب‌نامه* و *ابومسلم‌نامه* که تا امروز درباره آن‌ها مقاله‌ای نوشته نشده، اصلاح شده است. در اصلاح این لغزش‌ها، استناد به ضبط‌های درست و اصیل نسخه‌های اساس مصححان، رجوع به دست‌نویس‌های این دو اثر، سبک این آثار و ارائه شواهدی از خود این متون کارساز بوده است. همچنین، با تحلیل محتوا، معانی‌ای برای واژه‌ها و ترکیبات نادر این دو اثر که پاره‌ای از آن‌ها، واژگان محلی و گویشی‌اند و از لغت‌نامه‌ها و واژه‌نامه‌های پایان متون مصحح فوت شده، پیشنهاد شده است. اعمال این اصلاحات و ضبط معانی واژه‌ها و ترکیبات نادر این دو متن می‌تواند چاپ‌های بعدی این دو اثر را منقح‌تر کند.

واژه‌های کلیدی: ابوطاهر طرسوسی، *ابومسلم‌نامه*، *داراب‌نامه*، تصحیح، معنی واژه.

۱. دانشیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه ولی عصر (عج)، رفسنجان، ایران

۱. مقدمه

یکی از راینان و قصه‌پردازان پرکار ادب عامیانه فارسی، ابوطاهر طرسوسی است که آثار بسیار ارزنده‌ای را به ادب عامیانه فارسی ارزانی داشته است. تحقیق درباره زندگی و آثار این راوی بزرگ ادب فارسی از نیم سده پیش آغاز شد و به گذر زمان دانسته‌های ما درباره او و آثارش افزونی گرفت. امروزه به یمن پژوهش‌های ارجمند طرسوسی‌شناسان و تصحیح انتقادی و نشر روایات این ابرراری قصه‌های عامیانه، ابرهای تاریکی که بر زندگی و آثار طرسوسی سایه افکنده بود، به یک سو شده و گوشه‌های بزرگی از زندگی او و چندوچون آثارش روشن شده است.

میلااد جعفرپور و همکاران با نگارش مقاله «طرح یک فرضیه در تاریخ زندگانی ابوطاهر طرسوسی» پرتو تازه‌ای بر محدوده سال‌های زندگی ابوطاهر انداخته است. وی در این مقاله، «حضور طرسوسی را در فاصله تاریخی اواخر سلسله غزنوی تا اواسط سلطنت غوریان» می‌داند (جعفرپور و همکاران، ۱۳۹۵، ص. ۱۶۹). بنابه تحقیق جعفرپور، سال‌های زندگی طرسوسی «ابتدای نیمه دوم سده ۵ ق (۴۵۰ ق) و فرجام حیات ایشان دست‌کم قدیم‌تر از اواخر دهه اول نیمه دوم سده ۶ ق (۵۶۰) نیست» (همان).

همچنین، درباره مذهب ابوطاهر، نظریه تازه‌ای ارائه شده است. جعفرپور در مقدمه کتاب حماسه مسیب‌نامه در گفته‌های استاد صفا که طرسوسی را «از گروه مناقیبان سنی دانسته» تشکیک کرده و آن را به نقد کشیده است (وارس بخاری، ۱۳۹۸، ج. ۱/ص. ۴۸). در هر صورت، طرسوسی داستان‌های متعددی را به ادب عامه فارسی افزوده است. «از مجموعه آثار ابوطاهر، آنچه تا امروز به‌طور قطع و یقین شناسایی شده، گذشته از ابومسلم‌نامه، می‌توان داستان‌های زیر را برشمرد: داراب‌نامه، تاریخ اسکندری، قران

درنگی بر ضبط و معنی چند واژه در آثار چایی ابوطاهر... _____ مختار کمیلی

حبشی، قهرمان‌نامه، تواریخ‌نامه، مسیب‌نامه، جنگ‌نامه امام زین‌العابدین یا محمد حنیفه، مقتل حسینی، .... و عیارنامه» (طرسوسی، ۱۳۸۰، ج. ۱/صص. ۷۴-۸۱).

از این آثار تا امروز پنج اثر: *داراب‌نامه*، *ابومسلم‌نامه*، *مسیب‌نامه*، *قران حبشی* و *قهرمان‌نامه* به زیور تصحیح انتقادی آراسته شده است.

از این داستان‌ها که به زبان ساده و به سبک عامیانه از قلم طرسوسی ریخته است، می‌توان بهره‌ها برد. محمدجعفر محبوب درباره آثار عامیانه فارسی می‌نویسد که «می‌توان شواهد لغوی و دستوری فراوانی از آن‌ها استخراج کرد و نکات تاریک دستور زبان فارسی را روشن ساخت» (محبوب، ۱۳۸۶، ص. ۱۵۷).

لازمه استفاده واژگانی، دستوری و ... از آثار عامیانه فارسی در دست داشتن متن‌های مصحح و منقح این آثار و بازنگری آن‌هاست. از این‌رو نگارنده در مقاله حاضر به لغزش‌های کوچک و اندک دو متن تصحیح‌شده: *داراب‌نامه* به تصحیح ذبیح‌الله صفا و *ابومسلم‌نامه* به تصحیح حسین اسماعیلی می‌پردازد.

این دو اثر، گنجینه گرانسنگی از واژه‌های محاوره‌ای، محلی و گویشی فارسی است؛ مانند واژه‌های هوده (هفده) (طرسوسی، ۱۳۸۰، ج. ۴/ص. ۵۱۲)، هودهم (هفدهم) (همان، ج. ۳/ص. ۶۶)، گنبد (همان، ج. ۲/ص. ۳۵)، عکما (عکلم‌ها) (همان، ج. ۴/ص. ۱۱)، غرغشه (همان، ج. ۲/ص. ۴۷۰)، خود (با، مع) (همان، ج. ۳/ص. ۲۴۱)، غودال (همان: ج. ۴/ص. ۴۱۸)، دیگ بر (همان، ج. ۴/ص. ۴۵۰) و ...

گرچه مصححان این دو اثر ارجمند ادب عامه فارسی، در پانوشت صفحات یا در واژه‌نامه‌ها و نمایه واژگان هر مجلد، معنی بسیاری از واژه‌های گویشی را ضبط کرده‌اند، باز واژه‌هایی هست که معنی آن‌ها در پانوشت‌ها و نمایه‌های واژگانی نیامده است، درحالی‌که بعضی از خوانندگان این آثار، به معنی آن‌ها نیاز دارند. نگارنده در بخش دوم

این جستار معنی پاره‌ای از واژه‌های مغفول را به دست می‌دهد. ضبط معانی واژه‌های گویشی و محلی آثار طرسوسی و دیگر آثار گرامی ادب عامیانه مکتوب فارسی، در نهایت به شکل‌گیری و تألیف فرهنگ‌نامه جامعی که دربرگیرنده واژه‌های متداول در قصه‌های عامیانه فارسی است و در فرهنگ‌ها و لغت‌نامه‌های رسمی ضبط نشده است، می‌انجامد.

۲. پیشینه تحقیق

درباره طرسوسی و آثارش، از جمله *ابومسلم‌نامه* و *داراب‌نامه*، مقالاتی نوشته شده است. محمدجعفر محجوب در زمره قدیم‌ترین نویسندگانی است که در مجله سخن درباره *ابومسلم‌نامه* مقالاتی نوشته که بعداً در کتاب *ادبیات عامیانه ایران* (مجموعه مقالات درباره افسانه‌ها و آداب و رسوم مردم ایران) گرد آمده است (محجوب، ۱۳۸۶). صادق سجادی (۱۳۹۳، ج. ۱/ص. ۲۶۵) در مقاله «ابومسلم‌نامه» و محمد جعفری (قنواتی) (۱۳۹۳، ج. ۱/ص. ۲۶۷) در مقاله «تحلیل عناصر ادب عامه در ابومسلم‌نامه» هر دو مندرج در *دانشنامه فرهنگ مردم ایران*، مقالاتی درباره *ابومسلم‌نامه* نوشته‌اند. (رک: *دانشنامه فرهنگ مردم ایران*، ۱۳۹۳، ج. ۱/صص. ۲۶۵ - ۲۷۲). حسین اسماعیلی نیز در پیش‌گفتار و درآمد سخن *ابومسلم‌نامه* به روایت ابوطاهر طرسوسی، درباره ابوطاهر و آثارش و به‌ویژه *ابومسلم‌نامه* سخن رانده است.

در مقاله «سبک نثر در افسانه‌های عامیانه مکتوب (ذوالفقاری و باقری، ۱۳۹۷، صص. ۸۷-۱۱۲) سبک بیست افسانه مکتوب عامیانه بررسی شده که *ابومسلم‌نامه* و *داراب‌نامه* در زمره آنهاست.

از دیگر مقالات مرتبط با آثار طرسوسی مقاله «متن‌شناسی نسخه خطی حماسه قران حبشی به روایت ابوطاهر طرسوسی (جعفرپور و همکاران، ۱۳۹۳، صص. ۳۹-۶۸) و

درنگی بر ضبط و معنی چند واژه در آثار چاپی ابوطاهر... مختار کمیلی

مقاله کنفرانسی «مقایسه سبک‌شناسی لایه‌ای دو متن *داراب‌نامه* و *قهرمان‌نامه* منسوب به طرسوسی» (قهرمان، ۱۳۹۶) است.

مطالب مقاله حاضر، به‌ویژه صورت‌های پیشنهادی برای ضبط پاره‌ای از واژگان این دو کتاب، *ابومسلم‌نامه* و *داراب‌نامه*، در هیچ‌یک از مقالات یادشده نیامده است. در پیشنهادهای ما، افزون‌بر تکیه بر ضبط نسخه‌های اساس مصححان، گاه به عبارات دیگر طرسوسی استناد و استدلال شده است. این روش که گونه‌ای تصحیح قیاسی است، بی‌پیشینه نیست، جعفر موید شیرازی در «بازیافت بوستانی‌های سعدی» (موید شیرازی، ۱۳۷۷) و «گزیده شعرخاقانی» (خاقانی، ۱۳۷۲) گاه برخلاف ضبط جمیع نسخه‌های فراوانی که در دسترس مصححان شعر سعدی و خاقانی بوده، به تصحیح ابیاتی از بوستان و دیوان خاقانی دست زده است. وی می‌نویسد: «بنابر نظریه طبیعی و منطقی یفسر بعضه بعضه که درباره قرآن کریم پذیرفته مفسران هوشمند است در یک متن ادبی نیز کلید فروبستگی‌ها و رمز نادرستی‌ها را در درجه نخستین باید از سخن خود گوینده جست» (موید شیرازی، ص.ت). وی بر بنیاد همین روش، مثلاً در این بیت:

لیک بی زر نتوان یافت به بغداد مرا   پری دجله به بغداد زرم بایستی
(خاقانی، ۱۳۵۷، ص. ۸۴)

واژه «مرا» که ضبط سجادی و عبدالرسولی است و هیچ نسخه‌بدلی برای آن در متون مصحح نیامده، به «مراد» تصحیح می‌کند و در تصحیح خود به این مصراع: «سخن تر چه کنم زرترم بایستی»، و به این بیت تازی خاقانی استناد و استدلال می‌کند:

فالعجمیون کلماً افتقروا   لم یغنین عنهم ولاء بغداد
(خاقانی، ۱۳۷۲، ص. ۳۴۵).

۳. روش تحقیق

روش تحقیق ما در تصحیح لغزش‌های این دو اثر، عمدتاً تأکید بر ضبط نسخه‌های اصل مصححان است که به پانویس‌ها رفته‌اند و گاه به سبک این دو اثر و عبارات خود متن در مواضع دیگر که خود نوعی تصحیح قیاسی است، استناد شده است. در بازیافت معانی واژه‌های نادر این دو اثر، روش ما تحلیلی با رویکرد سنجش و مقابله عباراتی است که این دست از واژه‌ها در آن‌ها آمده است. چون بعضی از واژه‌ها، واژه‌های محلی و گویشی است، افزون‌بر رویکرد مقابله‌ای، از شیوه سندپژوهی و استناد به فرهنگ‌های محلی و گویشی عمدتاً چاپ‌شده، بهره برده شده است.

۴. تصحیح پاره‌ای واژه‌ها

۴-۱. از اختر / از راز اختر

«هرنقالیس هم اندر ساعت اسطرلاب به آفتاب داشت و از اختر بلند بازجست» (طرسوسی، ۱۳۷۴، ج. ۱ / ص. ۲۷۵).

یکی از عبارات پر بسامد *دارب‌نامه*، عبارت «از راز اختر بلند بازجستن» است. در بعضی مواضع از *دارب‌نامه* که واژه «راز» در این عبارت نیامده است، مفعول به وسیله حرف ربط «که» یا «تا» پس از فعل آمده است؛ مانند: «و از اختر بلند بازجوی که ازین کار مرا چه پیش خواهد آمد» (همان، ج. ۱ / ص. ۴۳۰). «تو از اختر بلند بازجوی تا چه اسرار دارد.» (همان، ج. ۲ / ص. ۲۷۷). در *دارب‌نامه* بیغمی، به جای فعل «بازجستن»، فعل «سؤال کردن» آمده و در آنجا هم مفعول پس از فعل آمده است:

تو یک باری در علم فلکی از اختر بلند سؤال کن که مرا هیچ فرزندی در طالع است؟ (بیغمی، ۱۳۸۱، ج. ۱ / ص. ۲؛ همان، ج. ۲ / ص. ۳۰).

درنگی بر ضبط و معنی چند واژه در آثار چایی ابوطاهر... _____ مختار کمیلی

در *داراب‌نامه* طرسوسی بسامد مواردی که واژه «راز» در این عبارت قالبی آمده است، بسیار است و تنها برای نمونه به نقل دو مورد بسنده می‌شود:

«اسطرلاب به آفتاب داشت و از راز اختر بلند بازجست» (طرسوسی، ۱۳۷۴، ج. ۲/ص. ۳۸۵).

«هر چهار حکیم اسطرلاب به آفتاب داشتند و از راز اختر بلند بازجستند» (همان، ج. ۲/ص. ۲۸۴؛ نیز رک: ج. ۲/ص. ۴۳۲، ج. ۲/ص. ۴۹۸، ج. ۲/ص. ۳۹۳، ج. ۲/ص. ۴۲۸، ج. ۱/ص. ۵۲۵).

در یک مورد هم، به جای «راز» از لفظ «دقیقه» استفاده شده است: «اکنون باید که برخیزی و بیایی و از راز اختر بلند بازجویی .... برخاست ... و از اختر بلند دقیقه باز جست» (همان، ج. ۱/ص. ۵۲۵).

بنابراین در جمله مورد بحث ما یعنی در جمله «هرنقالیس هم اندر ...» واژه «راز» به قرینه مواضع متعدد دیگر افتاده است. در *داراب‌نامه* شماره ۱۵۰۴ دانشگاه تهران (نسخه اساس مرحوم صفا، نسخه ک) عبارت به صورت: «و از راز اختر بلند بازجست» ضبط شده که مؤید نظر ماست. (رک: طرسوسی، دست‌نویس شماره ۱۵۰۴، گ ۱۶۲ پ). این عبارت در نسخه خطی شماره ۵۵۱۷ دانشگاه تهران نسخه «ن» از نسخ مورد استفاده صفا نیز عیناً به همین صورت ضبط شده است (رک: طرسوسی، نسخه خطی ۵۵۱۷، ص. ۲۳۸).

در جمله زیر نیز واژه «راز» افتاده است: «روزی اسطرلاب به آفتاب داشته بود و از اختر بلند می‌جست» (طرسوسی، ۱۳۷۴، ج. ۲/ص. ۲۵۶).

در دست‌نویس شماره ۵۵۱۷ دانشگاه تهران، جمله بالا به صورت زیر آمده است که پیشنهاد ما را تأیید می‌کند:

«روزی اسطرلاب به آفتاب داشته بود و راز اختر بلند می‌جست» (طرسوسی، نسخه خطی شماره ۵۵۱۷، ص. ۷۳۷).^۱

۲-۴. اردانه / اروانه

«به یکبار بانگ زخم کوس رویین از هامون به عیوق بر رفت و فریاد اشتر بیسراک و بختی و اردانه به هوا رفتن گرفت» (طرسوسی، ۱۳۷۴، ج. ۱/ص. ۳۰۳).
مصحح در واژه‌نامه آخر کتاب، معانی «بیسراک و بختی» را آورده، اما معنی «اردانه» را ضبط نکرده است. در لغت‌نامه دهخدا به نقل از برهان قاطع معنی «اردانه» «گلی صحرائی که آن را خیری بری گویند» (دهخدا، ۱۳۷۷، ذیل «اردانه»)، ضبط شده که مناسب جمله مورد بحث ما نیست.

صورت درست واژه «اردانه» که در پانوشت *داراب‌نامه*، هیچ نسخه‌بدلی برای آن نیامده، «اروانه» است، به معنی: «نوعی شتر» و ناقه. واژه اروانه همراه بختی و بیسراک در شعر مختاری آمده است:

من بنده که روی سوی تو آرم
بی بختی و بیسراک و اروانه
(دهخدا، ۱۳۷۷، ذیل «اروانه»)

در نسخه خطی ۵۵۱۷ (ص. ۲۶۵) این واژه به صورت «ارادیه» کتابت شده که البته مغلوط و مصحف و محرف اروانه است.

۳-۴. الهدیص / الهویص

«پس، امیر حارث بن عبدالملک مالک اشتر در این‌ها نگاه می‌کرد و سر می‌جنباند. پس، در کریاس خاص مروان درآمد و گفت: السلام علیکم من التبع الهدیص» (طرسوسی، ۱۳۸۰، ج. ۴/ص. ۱۹۹).

درنگی بر ضبط و معنی چند واژه در آثار چایی ابوطاهر... _____ مختار کمیلی

یکی از ویژگی‌های *ابومسلم‌نامه* به روایت طرسوسی، عدم دقت در نقل و خواندن و کتابت آیات و احادیث است، چنان که حدیث معروف «العلماء ورثة الانبياء»، در این کتاب به صورت «العلماء وارث الانبياء» نقل شده است (همان، ج. ۴ / ص. ۲۰۰) و این البته از مقوله تفاوت در الفاظ پاره‌ای از احادیث و احتمال تعدد اشکال روایت یک حدیث نیست، چه این حدیث به صورت منقول در *ابومسلم‌نامه*، از دیدگاه قواعد نحو عربی نادرست است. نمونه دیگر، آیه «قالوا انا لله و انا اليه راجعون» (بقره: ۱۵۶) است که در نسخه اصل *ابومسلم‌نامه* (ج. ۴ / ص. ۴۹۶)، فعل «قالوا» به صورت «قال» ضبط شده و مصحح، صورت درست را در متن آورده و ضبط نادرست نسخه اصل (قال ...) را در پانوشت صفحه نشان داده است.

در بند مورد بحث ما، (پس امیرحارث ...)، چنان که مصحح در پانوشت شماره ۱۱ مرقوم کرده است، ضبط نسخه اساس «من اتبع الهويص» بوده که به نظر نگارنده، بی‌هیچ گمان، همین ضبط درست است.

عبارت «السلام عليكم من التبع الهويص» که در متن مصحح آمده، برگرفته از آیه شریفه: «السلام على من اتبع الهدى» (طه: ۴۷) است که در زبان قائل یعنی امیر حارث، از یاران ابومسلم، به صورتی که در نسخه اصل مصحح می‌بینیم، جاری شده است. امیرحارث، بعمد و به طنز و تمسخر و نقیضه‌گویی کلمه «هدی» را که در آیه شریفه است به «هویص» (هوی) تغییر داده و همین ضبط درست است نه هدیص (هدی)، چه مخاطب حارث، مروان حمار و دوستان او است که از هوا و هوس پیروی می‌کنند و به همین سبب به جای «علی»، «علیکم» آورده که هم دلالت بر جمع می‌کند (مروان و دوستانش) و هم به مخاطب بودن آنها و هم به پیروی از هوا و هوس. پس، معنای مورد نظر حارث از آیه دگرگون شده، این است: سلام بر تو ای مروان و دوستان که از هوا و هوس تبعیت می‌کنید.

در مورد رسم الخط «هدیص» و «هوئیس» این نکته نباید مغفول بماند که کاتب نسخه پس از یای مقصوره (ی) در واژه‌های عربی‌ای چون هدی، هوی، ثری، حتی، منتهی، اصطفی، نویسه «ص» را می‌افزاید و آن‌ها را به صورت: هدیص، هوئیس، ثریص و ... کتابت می‌کند:

وَلَاتَنْكِحُوا الْمَشْرَكَاتِ حَتَّىٰ يَمُنَّ ... (همان، ج. ۴/ص. ۳۷۲).

«جان‌های منافقان به تحت ثریص می‌رفت و از آن مومنان به سدره المنتهیص می‌رفت» (همان، ج. ۴/ص. ۲۲۳؛ نیز ر.ک: ج. ۴/ص. ۲۰۱، ج. ۴/ص. ۲۰۲).

۴-۴. بر بالای همان دروازه / همان بر بالای دروازه

«داغولی بر در حصار آمد و آواز داد. طاهر خود بر بالای همان دروازه بود، آواز داغولی را بشناخت» (طرسوسی، ۱۳۸۰، ج. ۲/ص. ۴۵۳).

مصحح در پانوشت صفحه، مرقوم کرده است که ضبط نسخه اساس او، «همان بر بالای» بوده است. به گمان نگارنده همین ضبط اصیل است و تغییر آن، سبک کتاب را دگرگون می‌کند.

از ویژگی‌های دستوری آثار طرسوسی، *درب‌نامه* و *ابومسلم‌نامه*، آن است که برای معرفه ساختن ترکیب‌های اضافی، ضمیر را به جای آنکه بین مضاف و مضاف‌الیه درآورد، پیش از مضاف قرار می‌دهد؛ مثلاً به جای ترکیب «میان آن جنگل»، «آن میان جنگل» می‌آورد.

در سنجش با زبان فارسی گفتاری و نوشتاری امروز، این ساخت خروج از هنجار است و چون بسامد آن زیاد است، خصیصه سبکی به‌شمار می‌آید و نگهداشت آن ضروری است. برای نمونه جملاتی را از آثار طرسوسی برمی‌گزینیم:

درنگی بر ضبط و معنی چند واژه در آثار چایی ابوطاهر... _____ مختار کمیلی

«پس، از آن زیر مناره برفت» (طرسوسی، ۱۳۷۴، ج. ۲/ص. ۳۶۱). در زبان فارسی امروز، چینش واژگان این جمله در محور هم‌نشینی از این قرار است: پس، از زیر آن مناره برفت.

«زود برخاست و از آن زیر درخت با چشم بینا رفت» (همان، ج. ۲/ص. ۲۳۳)؛ «این بگفتند و از آن لب آب پیشتر رفتند» (طرسوسی، ۱۳۸۰، ج. ۳/ص. ۴۶۵)؛ «اما صاحب‌الدعوه سلیمان کثیر در آن میان باغ طوف می‌کرد. از قضا بدان پای درخت رسیدند» (همان، ج. ۴/ص. ۴۸۷؛ نیز رک: طرسوسی، ۱۳۷۴: ج. ۱/ص. ۱۳۱، ۱۶۱، ۱۷۴، ۱۸۹، ۱۹۲، ۲۵۰، ۳۲۸ و ...).

باتوجه به این خصیصه سبکی، در عبارت موردبحث ما (داغولی بر در ...) مرجح است که همان ضبط نسخه اساس در متن بنشیند. ضبط نسخه اصل در عبارات زیر نیز ترجیح دارد:

«پس، از شرّ این خواب پریشان خلاص شوی» (طرسوسی، ۱۳۸۰، ج. ۲/ص. ۴۱۶).
ضبط نسخه اصل: «ازین شرّ خواب پریشان».

«اما برادران آن خارجی اسب برادر خود را دیدند» (همان، ج. ۲/ص. ۲۶۱). ضبط نسخه اصل: اما آن برادران

۵-۴. به تن خویش / به تنه خویش

«و به تن خویش حمله کرد» (طرسوسی، ۱۳۷۴، ج. ۲/ص. ۲۷۲). مصحح داراب‌نامه، صورت اصیل «به تنه خویش» را که ضبط نسخه اساس او بوده است به پانوشت برده و به جای آن، صورت «به تن خویش» را در متن مصحح خود نشانده است. به نظر نگارنده به چنین تصحیحی نیاز نیست چه صورت اصیل «به تنه خویش» به معنی: شخصاً، بنفسه، در مواضع دیگری نیز آمده است:

«اسکندر به تنه خویش نیز در سلاح شد» (همان، ص. ۵۰۱)؛ «این بگفت و به تنه خویش حمله کرد» (همان، ج. ۲/ص. ۱۲۷، ۱۴۹) (نیز رک: طرسوسی، ۱۳۷۴، ج. ۲/ص. ۳۲، ۱۵۹، ۲۰۶).

این عبارت در *ابومسلم‌نامه* به صورت «به تنه خود» آمده است و بنابراین می‌توان گفت یکی از خصیصه‌های زبانی آثار طرسوسی است: «و طاهر خزیمه به تنه خود حرب می‌کرد و ...» (همان، ۱۳۸۰، ج. ۴/ص. ۲۰) (نیز رک: همان، ج. ۳/ص. ۱۸۷، ۳۴).

۴-۶. پالنگ / پالهنک

«جلّادان، پالنگ آن مؤمنان را گرفتند و بیرون آورده، بر عقابین کشیدند و چوب بسیار بر آن مؤمنان زدند. ایشان گفتند که امیر در کجاست». (طرسوسی، ۱۳۸۰، ج. ۲/ص. ۲۵). مصحح در پانوش (شماره ۱۱) صفحه، پالنگ (به فتحه یا ضمه لام) را کفش و پای‌افزار چرمی، پای‌تابه، معنی کرده است.

به گمان نگارنده، صحیح این واژه در اینجا پالهنک است. برای روشن شدن و اثبات این مدعا، به‌ناچار باید به صفحه قبل برگشت. داستان این گونه است که طاهر نصر سیار، به سپاه خود فرمان می‌دهد که ابوترایبان (یاران ابومسلم) را بگیرید. یاران ابومسلم، خردک و محبان، جانانه در برابر سپاه طاهر می‌جنگند. در این اوان، جنید، از دوستان ابومسلم، اسیر می‌شود. خردک و محبان جنگ را ادامه می‌دهند و بیست مروانی را به جهنم می‌فرستند. طاهر نصر به محبان ابومسلم می‌گوید: اگر شما رستم باشید که عاقبت گرفتار خواهید شد ... پس دست به بند دهید که به سر مروان و به سر خودم که شما را نکشم ... در این اوان، یکی دیگر از یاران ابومسلم به نام طاهر صیقل‌گر نیز گرفتار می‌شود. خردک مصلحت در آن می‌بیند که تسلیم شود. پس وی با محبان «سلاح‌ها از دست بینداختند و دست بر روی هم نهادند». طاهر نصر دستور می‌دهد که

درنگی بر ضبط و معنی چند واژه در آثار چاپی ابوطاهر... _____ مختار کمیلی

آن محبان را بریستند و پالهنگ در گردن کرده، طاهر ایشان را پیش افکنند». طاهر محبان ابومسلم را نزد پدر خود، نصر سیار، می‌برد. نصر سیار، به دارالاماره از ابوجعفر گلکار که یکی از دوستان ابومسلم است می‌خواهد که نشانی ابومسلم را بدو بدهد. ابوجعفر امتناع می‌کند. در این موقع است که: نصر در قهر شد و به جلاد گفت این‌ها را بیرون بر و می‌زن تا اقرار دهند که روستایی [ابومسلم خراسانی] در کجاست و بعد از آن، ایشان را هریک از دروازه‌ای آویز. «جلادان پالنگ آن مؤمنان را گرفتند و بیرون آورده بر عقابین کشیدند.

چنانکه ملاحظه می‌فرمایید معنی جمله آخر این است که جلادان پالهنگ آن مؤمنان را گرفتند و آن‌ها را از دارالاماره، مرکز حکومت نصر، بیرون آوردند. بنابراین پالهنگ، ضبط اصیل و صحیح است.

نگارنده برای اطمینان از برداشت خود به *ابومسلم‌نامه* شماره ۱۵۸۰ دانشگاه تهران (میکروفیلم) که نسخه اصل مصحح *ابومسلم‌نامه* است، رجوع کرد و ضبط واژه را در این موضع، «پالهنگ» دید. در *ابومسلم‌نامه* چاپ اقبال یغمایی نیز این واژه در این موضع، به صورت «پالهنگ» ضبط شده است (رک: طرسوسی، ۱۳۳۵، ص. ۱۲۵).

۷-۴. پیاده‌های سیصدی / پیاده سیصدی

«از عقب، اسب صدی همه با زین زرین و لجام مرصع و غلامان عنان گرفته سوار بگذشتند ... و از عقب پیاده‌ها [ی] سیصدی همه تبرها بر گردن و کمان‌ها در بازو» (طرسوسی، ۱۳۸۰، ج. ۴/ص. ۲۲۵).

یکی از ویژگی‌های سبکی ابومسلم در ساحت دستور و واژگان، آن است که صفت عددی را پس از موصوف (یا معدود) می‌آورد و به هردو، صفت و موصوف، غالباً حرف یا (ی) می‌افزاید مثلاً؛ به جای هزار اسب می‌گوید: اسب هزاری یا اسبی هزاری.

این ساخت در آثار ابوطاهر طرسوسی، بسامد زیادی دارد؛ برای نمونه:
«پس گله‌بانی بیستی مددکار شدند» (طرسوسی، ۱۳۸۰، ج. ۴/ص. ۲۱۵)؛ «احمد در
حال زنجیری بر سرپای خود نهاد و مردی دهی از عربان بخواند» (همان، ج. ۴/ص. ۹۷)؛
«و بر نشست با سواری بیستی و پیاده‌ای بیستی و با یاقوت خادم از آن ده بیرون آمد»
(همان، ج. ۳/ص. ۴۹۳).

بنابراین در بند مورد بحث ما، ضبط پیاده‌های سیصدی قابل تأمل است و ظاهراً [ی]
زاید و صورت اصیل آن مطابق سبک راوی، پیاده سیصدی یا پیاده‌ای سیصدی بوده
است، چه در این ساخت هیچ‌گاه معدود (موصوف) جمع نیامده است. ضبط «پیاده‌ای
بیستی» در شاهد مثال سوم ما (و بر نشست با ...) (ج. ۳/ص. ۴۹۳) مؤید پیشنهاد ماست
(نیز رک: ج. ۳/ص. ۵۲۹، ج. ۴/ص. ۱۷۱).

۸-۴. حریفی / حریص

«چشم برگماشت تا دیگر که به جنگ او حریفی می‌کند» (طرسوسی، ۱۳۷۴،
ج. ۱/ص. ۱۹). مصحح *داراب‌نامه*، ضبط دست‌نویس‌های ک و مل که «حریص» است به
پانوشت صفحه برده و با تصحیح قیاسی، واژه «حریفی» را در متن نشانده است.

ظاهراً ضبط دست‌نویس‌های *داراب‌نامه* اصیل و درست است و به تصحیح قیاسی
نیازی نیست چه «حریفی کردن» در کل *داراب‌نامه* نیامده، اما ضبط اصیل «حریص
کردن» در جمله‌های متعددی از آثار طرسوسی آمده است، نمونه را: «من همه سپاه را
بر حرب او حریص کردم» (همان، ج. ۱/ص. ۲۵). «شاه طالبه مردم خود را به جنگ
حریص می‌کرد» (طرسوسی، ۱۳۸۰، ج. ۲/ص. ۱۷۵).

«نواسه مردان خود را به جنگ حریص می‌کرد» (همان، ج. ۳/ص. ۱۷۰)؛ نیز رک:
طرسوسی، ۱۳۸۰، ج. ۲/ص. ۳۶، ۳۸؛ ج. ۴/ص. ۲۰۶).

۹-۴. خارجی / خوارج

«باد یلدا خیز کرد و لگدی بر سینه خارجی زد که به آستان در افتاد» (طرسوسی، ۱۳۸۰، ج. ۴/ص. ۲۲۱). مصحح ضبط نسخه اصل را که «خوارج» است به پانوشت برده و ظاهراً با تصحیح قیاسی، «خارجی» را در متن نشانده است. ضبط خوارج که ضبط اصل است، غلط نیست چه مؤلف بارها و بارها، این واژه را در معنی مفرد نیز به کار برده است؛ مؤلف چنانکه «خارجی هزاری» (ج. ۲/ص. ۴۴۳) را به کار برده است، «خوارج پانصدی» (همان) را نیز به کار برده است. در عبارات زیر نیز «خوارج» در معنی مفرد و معادل «خارجی» است و این از ویژگی‌های زبانی /بومسلم‌نامه است:

«و آن خوارج نابکار [= خاقان] آن دختر گلغدار را همچنان به خواری و زاری می‌برد» (همان، ج. ۴/ص. ۳۷۴)؛ «حارث با پسرانش در میان صد هزار خوارج جنگ می‌کردند» (همان، ج. ۴/ص. ۲۴۶). در همین صفحه مؤلف پس از عدد، مفرد می‌آورد، به گونه‌ای که می‌توان، خوارج و خارجی را جانشین هم کرد:

«پنج هزار خارجی این‌ها را در میان گرفته بودند»؛ «حسن چون آن بنشیند خواست که بیرون آید که ناصر رئیس مرکب را در میدان جهانید و به پیش آن خارجی آمد و گفت ای حرام‌زاده سگ اکنون ترا به دوزخ رسانم. این بگفت و بدان خوارج حمله کرد و آن خارجی را غسان نام برد».

۱۰-۴. دو بچه / دیوبچه

«آن دیوان خواستند تا از پیش مهتر بیرون آیند که پدر و مادر آن دو بچه می‌آمدند و پسر خود را کشته می‌آوردند و فریاد می‌کردند و می‌گفتند داد ما بده که این فرزند ما را بر لب دریا کشته‌اند» (طرسوسی، ۱۳۷۴، ج. ۱/ص. ۱۹۰).

واژه «دوبچه» نادرست و صحیح آن «دیوبچه» است. واژه‌های «پسرخود» و «این فرزند» که هر دو مفردند، مؤید این است که «دو بچه» نادرست است. افزون بر این در ادامه قصه می‌خوانیم که:

«طمروسیه بر سر آن کوه نشسته بود و در آن دریا نظاره می‌کرد و دلش در می‌طپید از نهیب آنکه نباید که مادر و پدر آن دیو بچه بیایند و ...».

۱۱-۴. دورانه دیگر / روزانه دیگر

«پس سیار را دل بدین تسلی کرد و دورانه دیگر، طبل جنگ زد و سیار خود در میدان آمد ...» (طرسوسی، ۱۳۸۰، ج. ۲/ص. ۵۱۶). در عبارت بالا، دورانه دیگر، تصحیف و تحریف «روزانه دیگر» است.

در *ابومسلم‌نامه*، «روزانه دیگر» به معنی روز دیگر و «روزانه پیش» به معنی روز قبل، در عبارات زیر آمده است:

پس مالک، ضبط شهر بداد و مردم زنه‌ار خواستند و روزانه دیگر امیر به شهر درآمد (همان، ج. ۴/ص. ۶۱؛ نیز رک: همان، ج. ۲/ص. ۴۸۲). بسامد ترکیب روزانه دیگر در *جنیدنامه* به روایت ابوحفص کوفی که در آغاز مجلد نخست *ابومسلم‌نامه* آمده بسیار زیاد است که می‌تواند تصحیح ما را متقن‌تر کند. برای نمونه: «سید جنید صبر کرد تا روزانه دیگر که شاه سیارگان سر از افق برزد» (همان، ج. ۱/ص. ۲۲۶؛ نیز رک: همان، ج. ۱/ص. ۲۳۰، ۲۳۶، ۲۴۴ و ...).

۱۲-۴. ذلها / زله‌ها

«اما راوی داستان چنین روایت می‌کند که عزیز مصر ابومسلم را به خانه برد و سفره‌ای نیک بر روی امیر و یاران او بکشید چنان که تمام امرا و وزرا و ... از آن سفره و مهمانی

درنگی بر ضبط و معنی چند واژه در آثار چایی ابوطاهر... _____ مختار کمیلی

خوشحال شدند و شکر نعمت حق تعالی را به جای آوردند و بعضی ذلها هم برداشتند» (طرسوسی، ۱۳۸۰، ج. ۴/ص. ۴۴۱). مصحح در پانویشت شماره ۴، درباره ضبط «ذلها» می‌نویسد: «معنی این عبارت بر بنده روشن نشد، ذل بالام مشدده به معنی روش، طریقه، عادت و نیز نرمی و مهربانی و رام شدن آمده است و ذُل معادل خواری و مذلت، و مهربانی و فروتنی به کار رفته است. آیا در اینجا مراد آن است که برخی از عادت‌ها (مذموم) برداشته شد» (همان).

به نظر نگارنده، باتوجه به اغلاط املائی بسیار که در دست‌نویس اساس مصحح هست و باتوجه به رسم‌النخط قدما که های غیرملفوظ را در هنگام اتصال به «ها» جمع، کتابت نمی‌کرده‌اند، صورت درست واژه، «زله‌ها» است به معنی: طعام و خوردنی که شخص میهمان از مجلس ضیافت با خود ببرد. آمدن واژه‌های «سفر» و «مهمانی» و آمدن این واژه با مصدر برداشتن، (زله برداشتن) (رک: دهخدا، ۱۳۷۷، ذیل «زله») می‌توانند مؤید پیشنهاد ما باشند.

۱۳-۴. ظل الاصحاب / ظل السحاب

اما از کثرت خارجیان نزدیک بود که شکست بر مؤمنان افتد که گرد شد و از میان گردد، رایت ظل الاصحاب نمودار گردید و در سایه علم، امیر ابومسلم با پنج هزار سوار مرو شاهجهانی برسیدند و بر آن خارجیان حمله کردند و در حمله اول، آن لشکر را بر هم شکستند. *چشمه گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی*

به پیروز فیروز شد آن میردین به ضرب تبر زین فکندش ز زین (طرسوسی، ۱۳۸۰، ج. ۴/ص. ۱۲۴) ضبط ترکیب اضافی «ظل الاصحاب» که در کُلّ ابومسلم‌نامه، تنها یک بار و آن هم، در بند بالا آمده است، سخت مورد تردید است و ظاهراً صورت درست آن «ظل السحاب» است که در عبارات زیر از ابومسلم‌نامه آمده است:

برافراشته چون بلند آفتاب درفش درفشان ظل السحاب (همان، ص. ۱۵۳)

«و از عقب عیاران، علم ظل السحاب و لوای نصرت می‌آوردند» (همان، ص. ۲۲۵).
«و علم اژدهاپیکر و ظل السحاب را با لوای نصرت برافراختند» (همان، ص. ۵۰۷؛
نیز رک: همان، ص. ۵۱۰).

ظل السحاب نام پرچم ابومسلم بوده است.^۳ طبری در وجه تسمیه آن می‌نویسد:
«بومسلم سپاه گرد کرد با همه کس‌های خویش و آن لوای ظل السحاب بیرون آورد و
آن حریر سپید بود چهارده رش و به خطی ستبر بر او نبشته: اذن للذین یقاتلون بانهم
ظلموا و ان الله علی نصرهم لقدیر» و ... آن را سحاب خوانده بود. سحاب ابر بود و آن
را به فال گرفته بود که ابر چیزها را بپوشد و اندر زیر او سایه بود و امید باران بود»
(طبری، ۱۳۸۹، ج. ۴/ص. ۱۰۱۱؛ نیز رک: طبری، ۱۴۳۵، ج. ۳/ص. ۲۳۸۲).

در بند موردبحث ما، مصراع اول بیت «به پیروز فیروز ...» موزون نیست و ظاهراً
واژه «آن»، زاید است: «به پیروز فیروز شد میردین».

۱۴-۴. کذبت فاجعی / کذبت فارجمی

در برگ‌های پایانی ابومسلم‌نامه، دو برگ [۳۲۸ ب و ۳۲۹ الف] دیده می‌شود که مطالب
آن‌ها، هیچ‌گونه ارتباط منطقی با مطالب برگ‌های پیش و پس از خود ندارد و در روند
قصه گسستگی ایجاد می‌کند. افزون‌بر این سبک نگارش این دو برگ با سبک برگ‌های
دیگر متفاوت است.

این برگ‌های نامربوط، برگ‌هایی از سندبادنامه ظهیری سمرقندی بوده است که به
ابومسلم‌نامه، نسخه اساس مصحح، الحاق شده است؛ برای مقایسه و سنجش، نخست
بندهایی از سندبادنامه ظهیری سمرقندی و پس از آن، همان بندها را از ابومسلم‌نامه نقل
می‌کنیم و از مقابله آن‌ها، اغلاط ابومسلم‌نامه را به صورت درست خود باز می‌آوریم.

درنگی بر ضبط و معنی چند واژه در آثار چایی ابوطاهر... _____ مختار کمیلی

خصمان خایب و خاسر برفتند و گنده پیر نجات یافت [...] آنگاه حاکم روی به گنده پیر آورد و از وی سؤال کرد که این چراغ از شمع که افروختی و این حجت محکم از که آموختی؟ گفت: از خاطر خود گفتم و از فکرت و رؤیت خود استنباط کردم. حاکم گفت **کذبت فارجمی**. این حجت **بابت** عقل زنان نیست ... راست بگوی که این حجت متین ترا که تلقین کرده است؟ پیرزن گفت کوکی خرد پنج ساله.

حاکم عجب داشت و مثال داد تا کودک را حاضر کردند ... چون در وی آثار رشد و کیاست دید، بنواخت و تقریب و ترحیب ارزانی داشت و اعزاز و اکرام کرد و اشفاق و انعام فرمود و بعد از آن در مشکلات و مبهمات با وی مشاورت می کرد (ظهیری سمرقندی، ۱۳۹۲، صص. ۲۱۰-۲۱۱).

خصمان خایب و خاسر برفتند و گنده پیر نجات یافت. آنگاه حاکم روی به گنده پیر کرد و گفت این چراغ از شمع که افروختی؟ گفت از خاطر خود. حاکم گفت: **کذبت فاجعی**، این حجت **نایب** عقل زنان نیست. راست بگو که این حجت را که تلقین تو کرد! زن گفت: کودک خورد پنج ساله ای. حاکم عجب داشت. فرمود تا کودک را حاضر کردند ... چون بر وی آثار رشد و کیاست دید، او را بنواخت و اعزاز و اکرام کرد و اشفاق و انعام فرمود و بعد از این در مشکلات و مهمات با وی مشورت می کرد (طرسوسی، ۱۳۸۰، ج. ۴/صص. ۵۰۲-۵۰۳).

از مقابله این دو متن روشن می شود که صورت درست «کذبت فاجعی» در *ابومسلم نامه*، کذبت فارجمی، ضبط *سندبادنامه*، است. همچنین، نایب در *ابومسلم نامه* نادرست و صورت صحیح آن، «بابت» است.

۱۵-۴. نبسته / بیسته

نواهی تو فلک را نبسته راه مسیر
اوامر تو زمین را گشاده پای ذهاب
(طرسوسی، ۱۳۸۰، ج. ۴/ص. ۴۶۲)

در بیت بالا که از ابیات قصیده‌ای از سلمان ساوجی در مدح سلطان اویس به مطلع زیر است:

ز سیم برف زمین شد چو قلزم سیماب   بیا و کشتی دریای لعل را دریاب
(ساوجی، ۱۳۷۶، ص. ۲۴)

واژه «نبسته» مغلوط و صحیح آن چنانکه در دیوان سلمان ساوجی آمده، «ببسته» است: «نواهی تو فلک را ببسته راه مسیر» (همان، ص. ۲۵).

در بیت مورد بحث ما، آرایهٔ مقابله به کار رفته و در درستی ضبط دیوان، هیچ تردیدی نیست.

در ابومسلم‌نامه، به جز این بیت، چهار بیت دیگر از همین قصیده نقل شده که بیت زیر نیز تفاوت‌هایی با صورت مضبوط آن در دیوان سلمان دارد:

به پرتو تو پیرد همای فتح و ظفر   چنان که طایر کیش آشیان به پر غراب
(طرسوسی، ۱۳۸۰، ج. ۴/ص. ۴۶۲)

در دیوان سلمان در مصراع اول به جای «به پرتو تو پیرد»، «به پر تیر تو پرد» ضبط شده است (رک: ساوجی، ۱۳۷۶، ص. ۲۴؛ همان، ۱۳۶۷، ص. ۳۹۸). قافیهٔ بیت نیز در دیوان به جای غراب، «عقاب» است که بر ضبط غراب ترجیح دارد چه «غالباً پر عقاب را به انتهای تیر می بسته‌اند تا سبک و آسمان حرکت کند» (شمسیا، ۱۳۸۷، ج. ۱/ص. ۲۲۸).

۱۶-۴. هزار مرد / هزار و چهارصد مرد

لشکر حسن در پی ایشان تا به لشکرگاه خصم برفتند ... و هزار و چهارصد مرد اسیر کردند ... چون حسن به سراپردهٔ خویش آمد بفرمود تا جمیع اسیران را پیش آوردند و از آن هزار مرد، چهارصد و چهل مرد ثنای امیرالمؤمنین بگفتند
(طرسوسی، ۱۳۸۰، ج. ۳/ص. ۵۲۷).

درنگی بر ضبط و معنی چند واژه در آثار چاپی ابوطاهر... _____ مختار کمیلی

در *ابومسلم‌نامه*، راوی یا کاتب در پاره‌ای موارد حساب را از دست داده است که مصحح در مقدمه خود بدان تصریح دارد: دیگر اشتباه او در شمارش است، چهار تن را به نام ذکر می‌کند و سپس می‌افزاید «این پنج کس بیامدند ... کوشیدم تا این نابسامانی‌ها را نیز از میان برداشته، با ذکر موارد آن در پانوشت‌ها، شکلی یک دست به متن بدهم» (همان، ج. ۱/ص. ۱۸۷).

یکی از مواردی که راوی یا کاتب در شمارش دچار اشتباه شده، بند مورد بحث ماست. راوی در ابتدا می‌گوید شمار اسرا، هزار و چهارصد مرد بوده است و سپس در سطر بند فراموشکارانه، این عدد را به هزار می‌رساند. ممکن است به سبب کنار هم قرار گرفتن هزار و چهارصد با چهارصد و چهل، عدد چهارصد از چشم کاتب یا حروف چین افتاده باشد (برای دیدن اشتباه‌هایی از این دست رک: همان، ۱۳۸۰، ج. ۱/ص. ۵۹۴، ۱۳۷۴، ج. ۱/ص. ۲۲).

۵. معانی واژه‌ها و ترکیبات

قصه‌های عامیانه فارسی به زبان توده مردم روایت شده و از این رو بسیار طبیعی است که واژه‌های محلی و گویشی در آن‌ها جلوه‌گری‌ها داشته باشند. بعضی از این نوع واژه‌ها هنوز در زبان مردم پاره‌ای از آبادی‌ها و شهرهای ایران، کم‌وبیش، تداول دارد، اما معنی این واژه‌ها برای مردم شهرهایی که این واژه‌ها در آن‌ها تداول ندارد، دانسته نیست؛ از این رو ضبط معانی این دسته از واژه‌ها که در لغت‌نامه‌های فاخر و رسمی مدخل نشده‌اند، بایسته است.

یکی از طرق دریافت معنی این واژه‌ها رجوع به فرهنگ‌های گویشی است. مصححان *داراب‌نامه* و *ابومسلم‌نامه* معنی بسیاری از این دست واژه‌ها را در پایان آثار مصحح خود استنباط کرده‌اند. آنچه ما در این در این زمینه می‌افزاییم تنها مستند کردن معانی پاره‌ای از این واژه‌ها به فرهنگ‌های گویشی است و بس.

۱-۵. از گذشت

یکی از واژه‌هایی که در آثار طرسوسی دست‌کم دوبار آمده است، واژه «از گذشت» است؛ طرسوسی در *داراب‌نامه* می‌نویسد: «افلاطون چون این سخن بشنود گفت ای ملک نیکو گفتمی لیکن این مرد که دختر بدو دادی اسکندر نیست، اسکندر برادر وی است، و لیکن از گذشت اسکندر کس از وی بزرگوارتر نیست» (طرسوسی، ۱۳۷۴، ج. ۲/ص. ۴۰۳).

طرسوسی در *ابومسلم‌نامه* نیز این واژه را به‌کار برده و از واژه‌های سبکی اوست: «و این شبیخون کردن، حقّ ملک زاده خاقان بود. چراکه از دل و جان مُحبّ خاندان بود و از گذشت امیر *ابومسلم‌نامه*، او سردار مسلمانان بود» (طرسوسی، ۱۳۸۰، ج. ۲/ص. ۳۶۷). معنی «از گذشت»، چنانکه مصحح *ابومسلم‌نامه* در پانوشته شماره ۱۱ (ج. ۲/ص. ۳۶۷) مرقوم کرده‌اند، «گذشته از» است. ظاهراً این تعبیر از واژه‌های محلی و گویشی بوده و از لغت‌نامه‌های رسمی فوت شده است.

۲-۵. پرکند

«احمد زمجی سر گربه را کشید یکی پرکند گوشت از تن احمد جدا کرد» (طرسوسی، ۱۳۸۰، ج. ۳/ص. ۳۵۲). مصحح در معنی «پرکند» در پانوشته صفحه مرقوم کرده است که: «معنی آن دانسته نیست و شاید برکنده باشد». پرکند واژه‌ای محلی است و در زادگاه نگارنده و در تداول توده مردم، به معنی «تکه بزرگ، قطعه بزرگ» است. در گفتار مردم این خطه، یک پرکند کوه، به معنی یک قسمت و قطعه بزرگ از کوه یا به معنی یک قطعه بزرگ کلوخ که از زمین کنده شده باشد تداول دارد.

افزون‌براین، در گویش خراسان بزرگ، «پرکن» به همین معنی تداول دارد:

درنگی بر ضبط و معنی چند واژه در آثار چاپی ابوطاهر... _____ مختار کمیلی

پرکن: تکه، قطعه، پارچه (اکبرشالچی، ۱۳۷۰، ص. ۷۱)؛ پرکند: یک تکه از دیوار (همان). در افغانستان «پرکن پرکن» به معنی: «تکه تکه و پارچه پارچه» (افغانی نویس، ۱۳۳۵، ص. ۸۱) ظاهراً بی‌ارتباط با پرکند نیست.

۳-۵. پیش کردن در

«خارجیان دروازه را پیش کردند و بستند» (طرسوسی، ۱۳۸۰، ج. ۳/ص. ۳۶). پیش کردن دروازه در عبارت بالا به معنی «به آوردن دو لنگه در، بستن دو مصراع در» است (دهخدا، ۱۳۷۷، ذیل «پیش کردن»). به جز شواهدی که در لغت‌نامه برای این مصدر، نقل شده است. این فعل در ترجمه *احیاء علوم‌الدین* در جمله زیر به کار رفته است: «او را درون خانه انداخت و در پیش کرد ...» (غزالی، ۱۳۸۶، ج. ۳/ص. ۲۱۷). بسامد کاربرد این فعل در تداول مردم زادگاه نگارنده بسیار است و در گویش خراسان بزرگ نیز، تداول دارد:

پیش کردن: بستن در و پنجره، پیشاندن (اکبر شالچی، ۱۳۷۰، ص. ۸۳).

۴-۵. خود

«داغولی بر سر چهارسو آمد به پیش قابض عیس، و گفت: حکم امیر خراسان است که که ابولیت کوفین را پو و ... ایشان را خود ده کس، بکشند» (طرسوسی، ۱۳۸۰، ج. ۳/ص. ۲۴۱).

یکی از واژه‌های نادر *ابومسلم‌نامه*، خود به معنی همراه و مع است در لغت‌نامه دهخدا، این معنی برای واژه «خود» ضبط نشده است. مصحح *ابومسلم‌نامه*، درباره این واژه می‌نویسد: «دیگر از ویژگی‌های لغوی این نسخه به کار بردن واژه خود به معنی همراه است. این واژه که بارها تکرار گردیده بدین معنی در جایی دیگر دیده نشد ... در

این موارد "خود"، برای بیان همراهی و مشارکت است. نمی دانیم که با کسره اضافه به کار می رود یا خیر» (طرسوسی، ۱۳۸۰، ج. ۱/ص. ۱۸۳). این واژه چنانکه مصحح فرموده است، واژه‌ای محلی و گویشی است. واژه «خود» به معنی «همراه، با، مع» در زادگاه نویسنده، نریز فارس، بسیار به کار می رود و در این معنی، همیشه به اسم بعد از خود، اضافه می شود. در گفت و گوهای مردم این خطه جمله‌هایی از قبیل جملات زیر بسیار به گوش می آید:

«علی رفت باغ. - خود کی؟ - خود حسن» یعنی علی به باغ رفت، با چه کسی؟
همراه حسن رفت.

افزون براین، در فرهنگ گویشی خراسان بزرگ، این معنا برای «خود» ضبط شده است:
خود: خودی: با (اکبر شالچی، ۱۳۷، ص. ۱۴۳). خود: با (همان). در لهجه بخارایی، به جای «خودی»، «قتی» و «کتی» به کار می رود؛ قتی: از حروف معیت و به معنی «با» است (رجایی بخارایی، ۱۳۷۵، ص. ۴۳۰).

۵-۵. کسی را چه / که بودن

در زبان فارسی امروزی برای پرسش از نسبت خویشاوندی بین دو نفر از عباراتی مانند: تو چه نسبتی با فلانی داری؟، استفاده می شود. در زبان‌های محلی، برای بیان این معنی از عبارات مختلفی استفاده می شود؛ مثلاً در تداول مردم زادگاه نگارنده، عبارت: «چه کاره کسی بودن» و «چه کاره هم بودن» رایج است؛ مثلاً؛ علی چه کاره حسن است؟ - پسرخاله اش است.

نسرین و پروین چه کاره هم اند (یا چه کاره هم می شوند؟) - دخترخاله اند. در آثار ابوطاهر طرسوسی برای پرسش از نسبت خویشاوندی، عبارت، «کسی، کسی را چه / که بودن»، بسامد زیادی دارد، نمونه را:

درنگی بر ضبط و معنی چند واژه در آثار چاپی ابوطاهر... مختار کمیلی

«اسکندر روی به هندو کرد و گفت تو زنِ هنگاوش را چه باشی؟ گفت خواهر باشم» (طرسوسی، ۱۳۷۴، ج ۲/ص ۳۱۴). بوران‌دخت گفت نروم تا نگویی که ما ترا کیستیم و تو مرا که (همان، ج ۲/ص ۳۳۱). «همای گفت باشد که امیر مردو مر او را هیچ‌کس نباشد. همای گفت اگر این کودک [=داراب] از نسب او [مردو] بودی البته او را بر وی مهر فرزندی بودی. اکنون مرا معلوم شد که داراب فرزند او نیست (همان، ج ۱/ص ۴۶؛ نیز رک: طرسوسی، ۱۳۷۴، ج ۲/ص ۴۴۰، ۳۱۶، ۳۰۹، ۲۵۳ و ...).

۶. نتیجه

از آثار ابوطاهر طرسوسی، تا امروز دو اثر: *داراب‌نامه* و *ابومسلم‌نامه* به حلیه طبع آراسته شده است. نتیجه بررسی این دو اثر مصحح، آن است که گرچه تصحیح این دو اثر، عالمانه و با دقت انجام یافته، و درخور سپاس است، در آن‌ها لغزش‌هایی دیده می‌شود. در اصلاح این لغزش‌ها، به‌ویژه هنگامی که مصحح از ضبط نسخه اساس خود، عدول کرده باشد، می‌توان از عبارات خود متن و سبک این آثار، بهره برد.

مصححان این دو اثر ارجمند، در نمایه واژگان یا واژه‌نامه پایان این آثار، معانی بسیاری از واژه‌ها و ترکیب‌های نادر و دشوار را ضبط کرده‌اند. با این همه، معنی پاره‌ای از واژه‌ها ضبط نشده است یا مصحح خود در معنی و تلفظ آن‌ها مردد و گمان‌مند است. چون بعضی از این واژه‌ها، واژه‌های محلی و گویشی است؛ مانند «خود» به معنی «با، مع»، در ضبط معانی آن‌ها، رجوع به فرهنگ‌های محلی و گویشی کارساز خواهد بود. تصحیح لغزش‌های این دو اثر و ضبط معانی واژگان نادر آن‌ها، چاپ‌های بعدی این دو اثر را منقح‌تر و برای دوستداران ادبیات عامیانه مکتوب فارسی، دلپذیر خواهد کرد.

پی‌نوشت‌ها

۱. سعید نفیسی بر این نسخه یادداشتی نوشته است. ۵۹ صفحه آغازین این دست‌نویس، نونویس و به خط نفیسی است. نفیسی از آغاز کتاب تا پایان، شماره هر صفحه را بر بالای صفحه مرقوم فرموده است. برای سهولت به شماره صفحات این دست‌نویس ارجاع داده شد.
۲. در *ابومسلم‌نامه* در موارد متعددی، آیات و احادیث به صورت مغلوطن ضبط شده است. مصحح پاره‌ای از آن‌ها را به صورت اصلی خود بازآورده است، اما پاره‌ای دیگر همچنان به صورت غلط در متن مصحح باقی مانده‌اند؛ از جمله در این آیه: «ثم اورثنا الكتاب الذين الصطفينا» (فاطر: ۳۲)، واژه درست، اصطیفناست (رک: طرسوسی، ۱۳۸۰، ج. ۴/ص. ۲۰۱). در دست‌نویس اساس مصحح به جای «الذین»، «الذی» آمده است که مصحح، مطابق آیه، الذی را به الذین اصلاح کرده است (رک: همان، پانویس شماره ۱۵). ظاهراً تغییر الذین به الذی عامدانه بوده است و راوی قصد داشته با تغییر صیغه جمع به مفرد بگوید که منظور و مقصود از «الذی» علی (ع) است.
- افزون بر ضبط غلط احادیث و آیات، راوی *ابومسلم‌نامه*، عبارتی را از قرآن دانسته است که ظاهراً چنین عبارتی در قرآن یا در احادیث قدسی نیست: «و دیگر حق در کلام یاد کرده است که اگر کافر غریب باشد حرمت او را باید داشت» (همان، ج. ۳/ص. ۳۶۷).
۳. داور محترم مقاله، این نکته را که ظل السحاب نام پرچم ابومسلم بوده است به نگارنده یادآور شدند. سپاسگزار ایشان هستیم.

منابع

قرآن مجید

- افغانی‌نویس، ع. (۱۳۳۵). *لغات عامیانه فارسی افغانستان*. بلخ: مؤسسه بلخ.
- اکبرشالچی، ا.ح. (۱۳۷۰). *فرهنگ گویشی خراسان بزرگ*. تهران: نشر مرکز.
- بیغمی، م. (۱۳۸۱). *داراب‌نامه*. تصحیح ذ. صفا. تهران: علمی و فرهنگی.
- جعفرپور، م.، کهدویی، م.، ک.، نجاریان، م.، ر.، و علوی‌مقدم، م. (۱۳۹۳). *متن‌شناسی نسخه خطی حماسه قران حبشی به روایت ابوطاهر طرسوسی*. *متن‌شناسی ادب فارسی*، ۴ (۲۴)، ۶۸-۳۹.
- جعفرپور، م.، کهدویی، م.، ک.، و نجاریان، م.، ر. (۱۳۹۵). *طرح یک فرضیه در تاریخ زندگانی ابوطاهر طرسوسی*. *فرهنگ و ادبیات عامه*، ۱، ۱۶۹ - ۱۹۴.

درنگی بر ضبط و معنی چند واژه در آثار چایی ابوطاهر... _____ مختار کمیلی

جعفری (قنواتی)، م. (۱۳۹۳). تحلیل عناصر ادب عامه در ابومسلم‌نامه. *دانشنامه فرهنگ مردم ایران*. ج. ۱. زیر نظر کاظم موسوی بجنوردی. تهران: مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی.

خاقانی، ب. (۱۳۵۷). *دیوان*. به کوشش ض. سجادی. تهران: زوار خاقانی، ب. (۱۳۷۲). شعر خاقانی گزیده اشعار. با تصحیح و توضیح م. شیرازی. شیراز: دانشگاه شیراز.

دهخدا، ع. ا. (۱۳۷۷). *لغت‌نامه*. تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران. ذوالفقاری، ح.، و باقری، ب. (۱۳۹۷). سبک نثر در افسانه‌های عامیانه مکتوب. *نثر پژوهی ادب فارسی*، ۴۳، ۸۷-۱۱۲.

رجایی بخارایی، ا. ع. (۱۳۷۵). *لهجه بخارایی*. مشهد: انتشارات دانشگاه فردوسی. ساوجی، س. (۱۳۶۷). *دیوان*. با مقدمه ت. تفضلی. به اهتمام م. مشفق. تهران: صفی‌علیشاه. ساوجی، س. (۱۳۷۶). *کلیات*. تصحیح و مقدمه ع. ع. وفایی. تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی

ستوده، م. (۱۳۴۲). *فرهنگ سمنانی سرخه‌ای، لاسگردی، سنگری و شه‌میرزادی*. تهران: دانشگاه تهران.

سجادی، ص. (۱۳۹۳). *ابومسلم‌نامه*. *دانشنامه فرهنگ مردم ایران*. ج. ۱. زیر نظر کاظم موسوی بجنوردی. تهران مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی.

شمیسا، س. (۱۳۸۷). *فرهنگ اشارات*. تهران: میترا. طبری، م. (۱۳۸۹). *تاریخ‌نامه طبری*. گردانیده منسوب به بلعمی. تصحیح م. روشن. تهران: سروش.

طبری، م. (۱۴۳۵ ق). *تاریخ الطبری*. تحقیق ایاد بن عبداللطیف بن ابراهیم القیسی. بیروت: دار بن حزم.

طرسوسی، ا. (۱۳۸۰). *ابومسلم‌نامه*. به اهتمام ح. اسماعیلی. تهران: معین، قطره و انجمن ایران‌شناسی فرانسه در ایران.

طرسوسی، ا. (۱۳۳۵). *ابومسلم‌نامه حماسه ابومسلم خراسانی*. به کوشش ا. یغمایی. تهران: گوتنبرگ.

طرسوسی، ا. *ابومسلم‌نامه*. نسخه خطی شماره ۱۵۸۰ دانشگاه تهران (به صورت فیلم).

طرسوسی، ا. *داراب‌نامه*. نسخه خطی شماره ۱۵۰۴ (فیلم).

طرسوسی، ا. *داراب‌نامه*. نسخه خطی شماره ۵۵۱۷.

طرسوسی، ا. (۱۳۷۴). *داراب‌نامه*. به کوشش ذ. صفا. تهران: علمی و فرهنگی.

ظهیری سمرقندی، م. (۱۳۹۲). *سندبادنامه، مقدمه و تصحیح س.م.ب. کمال‌الدینی*. تهران: میراث مکتوب.

غزالی، م. (۱۳۸۶). *احیاء علوم‌الدین*. ترجمه م. م. خوارزمی. به کوشش ح. خدیوجم. تهران: علمی و فرهنگی.

فکرت، م. آ. (۱۳۷۶). *فارسی هروی (زبان گفتاری هرات)*. مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد.

قهرمان، ف. (۱۳۹۶). *مقایسه سبک‌شناسی لایه‌ای دو متن داراب‌نامه و قهرمان‌نامه منسوب به طرسوسی*. کنفرانس رویکردهای نوین علوم انسانی در قرن ۲۱. رشت.

محبوب، م.ج. (۱۳۸۶). *ادبیات عامیانه فارسی (مجموعه مقالات درباره افسانه‌ها و آداب و رسوم مردم ایران)*. به کوشش ح. ذوالفقاری. تهران: چشمه.

مؤید شیرازی، ج. (۱۳۷۷). *باز یافت بوستانی‌های سعادی*. شیراز: ایما.

وارس بخاری، م.ب. (۱۳۹۸). *حماسه مسیب‌نامه*. تصحیح و تحقیق م. جعفرپور. تهران: انتشارات دکتر محمود افشار.

References

- Afghan Nevis, A. (1956). *Afghanistani Persian slang words*. Balkh Foundation.
- Akbarshalchi, A. H. (1991). *The dialect culture of Greater Khorasan* (in Farsi). Markaz Publishing.
- Bighami, M. (2002). *Letter of Darab* (edited by Zabihullah Safa). Elmi va Farhangi Cultural Publications.

- Dehkhoda, A. A. (1998). *Dictionary* (Vol. 1). Institute of Publishing and Printing, University of Tehran.
- Fekrat, M. A. (1997). *Herati Persian dialect (the language spoken in Herat)* (in Farsi). Ferdowsi University of Mashhad Press.
- Ghahreman, F. (2017). *A comparison of layered stylistics of the two texts of Darab-nama and Ghahraman-nama attributed to Tarsusi*. Conference on New Approaches to the Humanities in the 21st Century.
- Ghazali, M. (2007). *Revival of the sciences of religion* (translated by Moayyed al-Din Mohammad Kharazmi, edited by Hossein Khadiojam). Elmi va Farhangi Publications.
- Jafari Ghanavati, M. (2014). *Analysis of the elements of folkloric literature in Abu Muslimnama listed in the Encyclopedia of Iranian people's culture* (2014, vol. 1), supervised by Kazem Mousavi Bojnourdi, Center of the Great Islamic Encyclopedia.
- Jafarpour, M., Kahdouie, M. K., & Najarian, M. R. (2016). Proposing a hypothesis in the life history of Abu Taher Tarsousi. *Quarterly Journal of Popular Culture and Literature*, 4(8), 169 – 194.
- Jafarpour, M., Kahdouie, M. K., Najarian, M. R., & Alavi Moghadam, M. (2014). Textology of Ghuran Habashi epic manuscript of narrated by Abou Tahar Tarsusi. *Journal of Textology of Persian Literature*, 4(24), 39-68.
- Khaghani, B. (1979). *The Diwan* (edited by Ziauddin Sajjadi). Zavar Publications.
- Khaghani, B. (1993). *Khaghani poem selected poems* (edited by Moayyed Shirazi). Shiraz University Press.
- Mahjoub, M.J. (2007). *Persian folk literature (collection of articles on myths and customs of the Iranian people)* (edited by Hassan Zolfaghari). Cheshmeh Publications.
- Moayed Shirazi, J. (1998). *Reviewing Saadi's Būstān* (in Farsi). Ima Publications.
- Mousavi Bojnourdi, K. (2014). *Encyclopedia of Iranian people's culture* (in Farsi). Center of the Great Islamic Encyclopedia.
- Rajaei Bukharaee, A. A. (1996). *Bukhara dialect* (in Farsi). Ferdowsi University Press.
- Sajjadi, P. (2014). *Abu Muslimnama, listed in the Encyclopedia of Iranian People's Culture* (2014, vol. 1), supervised by Kazem Mousavi Bojnourdi, the center of the great Islamic encyclopedia.

- Savoji, S. (1987). *Divan* (edited by Mansour Mushfegh). Safi Alisha Publications.
- Savoji, S. (1987). *The poem collection* (edited by Abbas Ali Vafaei). Association of Cultural Works and Honors.
- Shamisa, S. (2008). *A dictionary of symbols* (in Farsi). Mitra Publications.
- Sotoudeh, M. (1963). *A dictionary of Semnani Sorkhei, Lasgerdi, Sangari, and Shahmirzadi* (in Farsi). University of Tehran.
- Tabari, M. (1956) *Tabari history* (edited by Ayad bin Abdul Latif bin Ibrahim Al-Qaisi). Dar bin Hazm.
- Tabari, M. (2010). *Tabari history* (edited by Mohammad Roshan). Soroush Publications.
- Tarsusi, A. (1956). *Abu Muslimnama, epic of Abu Muslim Khorasani* (edited by Iqbal Yaghmaei). Gutenberg Publications.
- Tarsusi, A. (1995). *Letter of Darab* (edited by Zabihollah Safa). Elmi va Farhangi Publications.
- Tarsusi, A. (2001). *Abu Muslimnama* (edited by Hossein Esmaili, Moin). Qatreh and the French Iranian Studies Association in Iran Publications.
- Tarsusi, A. *Abu Muslimnama*, Manuscript No. 1580 University of Tehran. (As microfilm).
- Tarsusi, A. *Darab-nama*, manuscript No. 1504 (As microfilm).
- Tarsusi, A. Manuscript No. 5517.
- The Holy Quran*.
- Vares Bukhari, M. B. (2019). *The epic of Mosayyeb-nama* (edited by Milad Jafarpour). Mahmoud Afshar Publications.
- Zohairi Samarkandi, M. (2013). *Sindbadnama* (edited by Seyyed Mohammad Bagher Kamal al-Dini). Written Heritage Publications.
- Zolfaghari, H., & Bagheri, B. (2018). Prose style in written folk mythical works. *Journal of Persian Literature Prose Research*, 43, 87-112.